Kácsor Adrienn

„Kétmilliós" vásárlások: képzőművészet és politika a Kádár-korszakban

Szocialista mecenatúra 1965 és 1980 között

A „kétmilliós" vásárlások a Kádár-korszak kultúrtörténetének elfeledett szeletét jelentik: annak történetét, hogy a mindenben gyámkodó állam miként épített ki egyfajta szociális hálót a korszak képzőművészei számára, maga bújva a mecénás szerepébe. A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja által szervezett vásárlásokat 1965-től tartották meg rendszeresen, évi kétmillió forinttal támogatva a táblakép-festők megélhetését. De kik részesülhettek ebből a támogatásból? A „kétmilliós" vásárlásokkal maguk a zsűriző művészek rajzolták meg az 1960-as és az 1970-es évek „hivatalos" kortárs kánonjának körvonalait – a korszak képzőművészeti életének ellentmondásaival, esetlegességeivel, tűrőképességével összhangban. Érdemes utánajárni annak is, hogy mi lett mára azzal a „gyűjteménnyel", amelyet eredeti értékén több mint 30 millió forintért vett meg a Művészeti Alap. Ebben a dolgozatban egy hosszabb kutatás első szakaszának eredményeit összegzem.

1. „Kétmilliós" vásárlások – a fogalom tisztázása

„Pénzért festettem… Olcsón adom… Pénzért festek… A festő pénzért fest". Ezek a feliratok Sváby Lajos festőművész egy 1979-es olajfestményén olvashatók. A festő – egy számára bántó kritika okozta felháborodásában – grafittal firkálta fel a szavakat az egyik, akkor már kész művére.

A cikk amúgy nem is magát a festőművészt támadta, hanem a „kétmilliósként" ismert állami mecenatúra intézményét – amelynek egyébként Sváby Lajos is már a kezdetektől „kedvezményezettje" volt. A kritika[1] szerzője ugyanis, látva az 1978-ban megvásárolt művekből nyílt tárlatot,[2] arról panaszkodott, hogy mire „pocsékolják" az állam pénzét, mire használják a „kétmilliós" vásárlásokat: csupa középszerű alkotásra, amelyet a festők csak a pénzért készítenek.

> „Én a részemről, ha képet adtam be a »kétmilliósra«, akkor én abban hittem és jónak tartottam… És ezért valamilyen méregtől hajtva elkezdtem összefirkálni a képemet azzal, hogy »pénzért festek, pénzért vagyok«… Akárhogy is, de ez nem igaz! Ha egy festő fest, akkor nem pénzre gondol, aztán gondol pénzre, persze, hát él, gyerekeket nevel, de amikor festem a képem, akkor nem jut eszembe, akkor nem így működik a dolog…"[3]

– emlékszik vissza épp 30 év távlatából Sváby Lajos arra, hogyan született a végül „Szégyenkép" címűre keresztelt festménye. A képet a festő aztán beadta a soron következő, 1979-es „milliós" vásárlásra.[4]

---

1 A kritika bibliográfiai adatait Sváby Lajos kérésére nem közlöm. Sváby szerint lényegtelen, hogy konkrétan melyik cikk sértette meg – akkoriban ugyanis több negatív kritika is érte a „kétmillióst".

2 Műcsarnok, 1979. január 7–14. A Művészeti Alap 1978-as vásárlásai. Forrás például: Kiállítás a Műcsarnokban az 1978-ban vásárolt festményekről. *Népszabadság*, 1979. január 7. 14. o.

3 Beszélgetés Sváby Lajossal 2009 áprilisában.

4 A Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja által szervezett vásárláson Sváby két másik festménye mellett a „Szégyenkép"-et is megvették. Forrás: *Művészeti Alap vásárlásai '79.* Festmény, Kisplasztika: Műcsarnok kiadványa, 1979. A kiállítást a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja és a Műcsarnok gondozásában Kovács Béla rendezte. Felelős kiadó: Vészits Ferenc. A katalógust Koplik Judit művészettörténész bocsátotta rendelkezésemre.

Sváby Lajos: Szégyenkép (a Damjanich János Múzeum tulajdona)

A „millióként" vagy „kétmillióként" ismert táblakép-vásárlást 1965-től vezették be, kezdetben évente négyszer, később[5] már csak két alkalommal. A Művelődésügyi Minisztérium jóváhagyásával a Magyar Népköztársaság Képzőművészeti Alapja által életbe léptetett állami támogatási forma célja többrétű volt: „egy műfaj, nevezetesen a táblaképfestészet fokozott fejlesztése"[6], a festők anyagi támogatása, azaz egyfajta állami mecénási tevékenység, illetve a közintézmények és közgyűjtemények modern művekkel való gyarapítása. A cél érdekében évente bevetett kétmillió forintot[7] az Alap átlag 200 és 300 közötti festmény megvásárlására költötte. A festők után a Magyar Képzőművészek Szövetségének Szobrász Szakosztálya is kiharcolta magának a támogatást, így már 1965-től kisplasztikákat, 1971-től pedig grafikákat is vásároltak (Horváth, 2001: 17). A rendszer 1980-ig működött, akkor a szervezés a Művészeti Alaptól átkerült a Képző- és Iparművészeti Lektorátushoz: ezt az 1981-től 1989-ig tartó időszakot már „lektorátusi" vásárlás néven jegyzik (Keszthelyi, 2001: 19–21).

A jelen dolgozatban az 1965 és 1980 közötti, a Művészeti Alap által szervezett „kétmilliós" vásárlások történetét szeretném rekonstruálni. A téma gazdagsága miatt csak a táblakép-vásárlásokra térek ki – főként a kezdeti, 1965 és 1968 közötti időszakra koncentrálva. Ennek a négy évnek ugyanis sikerült felkutatni a dokumentációját: az 1965.,[8] az 1966.[9] és az 1968.[10] évi vásárlások adatait a Műcsarnok könyvtárában őrizték meg stencilen, az 1967-es év dokumentációja[11] pedig a bajai Türr István Múzeum irattárában maradt fenn, szintén stencilen. Ezen kívül még az 1979-es, illetve az 1980-as év vásárlási listái kerültek elő: az előbbi abban a katalógusban található meg, amelyet a Műcsarnok adott ki, az Alap új szerzeményeiből rendezett kiállítás alkalmával;[12] az 1980-as vásárlások listája pedig a Műcsarnok Szállítási és Műtárgy-raktározási Osztályának még leltározatlan iratai között maradt meg.

5 Pontos dátumot egyelőre nem tudunk; Szepes Lászlóné művészettörténész szerint, aki rövid ideig a Művészeti Alap munkatársa volt, 1978-tól évente már csak két vásárlás volt (ő ebben az évben került a Művészeti Alaphoz). A múzeumokban talált levelezésekből pedig az derül ki, hogy 1975-ben még évi négy beadás volt.

6 Tájékoztató az 1965-ös állami képzőművészeti vásárlások bemutatásáról. Műcsarnok irattárából. Jelzet: MKCS-C-II-1570/7. 3. o.

7 Az összeg az 1970-es évek végére jelentősen nőtt, körülbelül megduplázódott (Horváth, 2001: 17).

8 Műcsarnoki irattári szám: MKCS-C-II-1570/6. 1–7. o.

9 Műcsarnoki irattári szám: MKCS-C-II-1595/5. 1–14. o.

10 Műcsarnoki irattári szám: 1708/7. 1–15. o.

11 322/68 irattári számú levélhez csatolva, Türr István Múzeum irattára.

12 *Művészeti Alap vásárlásai '79. Festmény, Kisplasztika.* Műcsarnok, 1979.

A „kétmilliós" vásárlások iratanyagát tehát még nem sikerült teljes egészében felkutatni, ám a meglévő anyagok is számos elemzési támpontot nyújtanak.

Egyrészt kiolvasható belőlük, hogy kikből állt az a „törzsgárda", amelyiktől folyamatosan vásároltak: kik voltak azok a művészek, akiknek a támogatását az állami intézmény, pontosabban a vásárlást végző zsűri elsődlegesen fontosnak tartotta. Megfigyelhető továbbá, hogy az állandó szereplők mellett kialakult egy olyan „réteg", amelyiket a Művészeti Alap, bár nem minden alkalommal, de rendszeresen támogatta.

Emellett a listákon csak egyszer-egyszer szereplő nevekre is érdemes figyelni. Ők vagy nem adtak be több művet a „milliósra" vagy csak nem csúsztak át többször a zsűri szűrőjén. Voltak olyan festők is, akik eleve nem kívántak élni a lehetőséggel: vagy gazdaságilag nem volt számukra érdemleges a vásárlás, vagy úgy gondolták, hogy tőlük úgyse vásárolnának. Érdekes továbbá az is, hogy kik voltak azok a művészek, akik bár küldtek be műveket, de nem vettek tőlük soha. Ezeknek a kérdéseknek a tisztázására sajnos jelenleg még nincs forrás – csupán egyéni visszaemlékezések idéznek fel konkrét eseteket.

„A vásárlás táblakép-festészetünk fejlesztésének keretében történik, célja állami közgyűjtemények gyarapítása és az anyag közületek részére történő ajándékozása."[13] De hogyan osztották el a műveket, azaz miként döntötték el, hogy egy-egy kép melyik múzeumba kerüljön? A kutatás új vonulatát adhatja továbbá az is, ha a vásárlást a megajándékozott múzeumok nézőpontjából vizsgáljuk. Melyik múzeum milyen arányban részesült a megvásárolt anyagból, s ez, a múzeum saját gyarapodását tekintve, mennyire számított fontos támogatásnak a beszerzésben?

Nem utolsósorban érdemes megnézni azt is, hogy mi lett a megvásárolt festményekkel. 1965 és 1980 között ugyanis több mint 30 millió forintért, összesen 3817 képet szerzett be az Alap a vásárlásokon (Horváth, 2001: 17). De mi lett ennek a hatalmas anyagnak a sorsa a későbbiekben, és mit tudhatunk meg erről a „gyűjteményről" ma?

Az utóbbi kérdések tisztázására kutatást folytattam az ország több múzeumában.[14] A lábjegyzetben felsorolt 17 intézményben egyrészt a képzőművészeti leltárkönyvet vizsgáltam (a „Megszerzés módja" rovatból kiolvasható, mely művek jutottak a Művészeti Alap által a gyűjteménybe), illetve interjúkat készítettem azokkal a művészettörténészekkel, akik már a tárgyalt időszakban is az adott múzeumban dolgoztak. Visszaemlékezéseikből, illetve egyes múzeumok irattárában megőrzött levelezésekből pontosan rekonstruálható, hogyan működött a „milliós" vásárlás a gyakorlatban.

Ugyancsak az *oral history* módszerét alkalmaztam az egykori Művészeti Alap, a Művelődésügyi Minisztérium, illetve a Képző- és Iparművészeti Lektorátus munkatársaival folytatott beszélgetéseimben. A tőlük begyűjtött információk sokat segítettek a részletek megismerésében és a téma árnyalásában.

Így összességében vizsgálható az, hogy az adott társadalmi-politikai környezetbe ágyazva miként működött 15 évig a Kádár-korszak állami mecenatúra intézménye – illetve a „milliós" vásárlással hogyan építettek ki egyfajta kortárs „kánont", s ebben a kánonban melyik festőnek milyen szerep jutott.

2. Társadalmi és (kultúr)politikai háttér

2.1. Szocialista meggyőződés, szocialista ember

A kádári konszolidáció alapját döntően az 1960-as évek elején a társadalom irányában tett „engedmények" jelentették (Rainer M., 2004: 15). Azzal, hogy a Kádár-féle politikai vezetés szakított a Rákosi-rendszer kirekesztő osztálypolitikájával, a korábbinál oldottabb közhangulatot biztosítottak (Kende, 2003). Az „aki nincs ellenünk, az velünk van!" kádári jelszava a társadalom nagy részének egyfajta nyugalmat teremtett – valójában komoly korlátok közé szorított nyugalmat (György, 2005). Kalitkába zárt szabadságot – mint ahogy Haraszty István „Mint a madár" című műve ezt kiválóan érzékelteti.[15]

13 Berkes József, a Képzőművészeti Alap osztályvezetőjének 1967. júliusi levele dr. Dömötör János hódmezővásárhelyi múzeumigazgatónak. Tornyai János Múzeum irattára. Jelzet: 10857/67.

14 Az alábbi múzeumokban folytattam kutatást (felsorolás látogatásaim időrendi sorrendje alapján): Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár; Damjanich János Múzeum, Szolnok; Magyar Nemzeti Galéria (Jelenkori Gyűjtemény), Budapest; Báthori István Múzeum, Nyírbátor; Herman Ottó Múzeum, Miskolc; Erkel Ferenc Múzeum, Gyula; Rákóczi Ferenc Múzeum, Sárospatak; Déri Múzeum, Debrecen; Intercisa Múzeum, Dunaújváros; Jósa András Múzeum, Nyíregyháza; Munkácsy Mihály Múzeum, Békéscsaba; Janus Pannonius Múzeum, Pécs; Türr István Múzeum, Baja; Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár; Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely; Móra Ferenc Múzeum, Szeged; Ferenczy Múzeum, Szentendre. Továbbá a szekszárdi Wosinszky Mór Múzeumtól kaptam információt.

15 Haraszty István : Mint a madár (konceptuális objektum), 1972, acél, bronz, elektronika. Székesfehérvár, Szent István Király Múzeum tulajdona.

Ez a bezártság a hétköznapi élet minden területén éreztette hatását, hiszen a „gondoskodó állam" próbált mindent felülről, központilag irányítani. Fokozottan igaz volt ez a kultúrára, amelynek komoly szerepet szántak a szocializmus „építésében", a szocialista eszmék terjesztésében. „A szocialista társadalomban megnövekedett az irodalomnak és a művészeteknek tudatformáló szerepe […] a nagyarányú kulturális átalakulás maga után vonta *az irodalom és a művészetek társadalmi felelősségének megnövekedését is*" – olvasható a Társadalmi Szemle egyik 1965-ös számában, a Központi Bizottság irányelvei között.[16]

A „kétmilliós" vásárlások kultúrpolitikai hátterét vizsgálva mindenképp releváns szempontnak tűnik, hogy a kádári politikai vezetés a kultúrában is gyámkodó (s egyben persze elkötelező) állami attitűdöt alakított ki. Fontosnak tartotta azt, hogy támogassa a művészeket – nyilván csak azokat, akik nem álltak élesen szemben a rendszer ideológiájával.

Ugyanakkor azt is fontos megjegyezni, hogy az Alap táblakép-vásárlását nem elsősorban politikai eszközként kell értelmeznünk, hiszen a támogatás igénye a művészek részéről merült fel először. Sokkal inkább beszélhetünk a fent tárgyalt paternalista jellegről; arról, hogy az állam maga bújik a mecénás szerepébe, s központilag kívánja biztosítani a művészek megélhetését.

2.2. A kakukktojások: képzőművészet és zene

„A képzőművészet irányítását a legteljesebb bizonytalanság jellemezte, amely részben a hatvanas évek végére anakronisztikussá vált felügyeleti rendszer ellentmondásaiból, részben pedig a korszerű és a politikai irányelvektől mentes kritika hiányából fakadt"– állapítja meg Sasvári Edit annak kapcsán, hogy a képzőművészetben mennyire nem érvényesült a – például az irodalomban jól működő – cenzúra hármassága (Sasvári, 2003:13). Mint György Péter írja:

> „… a képzőművészeti élet alakítóinak épp az okozott fejfájást, hogy fogalmuk sem volt, hogy egyéni intenciójukon, ízlésbeli elfogultságaikon túl, úgymond teoretikus alapossággal, mit is soroljanak a támogatás és a tűrés fogalomkörébe" (György, 2005: 166).

Ennek elsősorban az lehetett az oka, hogy a szigorú értelemben vett szocialista realizmus ekkorra már elavult, a kultúrpolitikai vezetés viszont bizonytalan volt abban, hogy helyette mit értsen haladó, kortárs művészeten (György, 2005: 167).

Ennek következményeként a kultúrpolitika apránként engedményekre kényszerült (míg az 1960-as évek elején az absztrakt festmények számítottak tiltottnak, az 1970-es évekre ezeket már megtűrik, s helyettük a megjelenő „veszélyes" konceptuális művészettől irtóznak inkább), a politika és a művészek között folyamatosan „alkuk" köttettek. Tulajdonképp *ad hoc* személyi döntéseken múlott egy-egy kiállítás vagy mű sorsa: „a cenzúra személyre szabottan működött, a művek értéke alkotóiknak a hatalomhoz való lojalitása alapján dőlt el" – írja Sasvári (Sasvári, 2003: 14).

3. A Művészeti Alap rövid története 1968-ig[17]

A képzőművészet centralizált irányítását a Művelődésügyi Minisztérium mellett a rendszer több intézménnyel biztosította.[18] Ezek között a Képzőművészeti Alapnak kiemelkedő szerep jutott – elsősorban biztos anyagi bázisa okán.

16 „A Magyar Szocialista Munkáspárt néhány időszerű ideológiai feladata. A Központi Bizottság irányelvei"", *Társadalmi Szemle,* 1965/4. 33. o.; kiemelés tőlem: K. A.

17 A Művészeti Alap történetének rekonstruálásában az idézett cikk mellett Berkes József, a Képzőművészeti Alap Lektorátusi Osztályának vezetője, illetve Koplik Judit, Nagy Ildikó és Szepes Lászlóné művészettörténészek segítettek, akik egykor mind a Képzőművészeti Alap munkatársai voltak. Az Alap történetére vonatkozó levéltári iratokhoz még nem sikerült hozzáférnem.

18 Például a Művészeti Bizottság, a Képző- és Iparművészeti Lektorátus, Magyar Képzőművészek Szövetsége és a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja.

A Képzőművészeti Alapot 1952-ben hozták létre, szovjet mintára; elsősorban a képzőművészek támogatásával, szociális ellátásával foglalkozott.[19] Mivel ehhez kezdetben a központi költségvetésből nem biztosítottak megfelelő anyagi keretet, az Alap nem tudta ellátni szociális feladatait – ezért 1954-ben, egy minisztertanácsi előterjesztés értelmében átszervezték az intézményt.[20] Az Alap az államtól a különféle adókedvezmények mellett megkapta a Képcsarnok Állami Vállalatot is, amelynek bevételével gazdálkodhatott. Így 1954-ben a Képzőművészeti Alap összesen négy vállalatot hozott létre: az Iparművészeti Vállalatot, a Képzőművészeti Alap Kiadóvállalatát, a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatot és természetesen a Képcsarnok Vállalatot (Borbély, 1979). E négy helyről jövő bevétel a Képzőművészeti Alap számára biztos forrást jelentett, amelyből az eredeti feladatok mellett már nemcsak saját dolgozóinak szociális ellátását tudta megoldani, hanem minden tagjának is tudott volna például nyugdíjjal szolgálni. Ez viszont már a Zenei, illetve az Irodalmi Alaphoz képest jelentett túlzott „előnyt". „Mindez oda vezetett, hogy a Minisztertanács 1968. január 1-jei hatállyal elrendelte a három Alap egyesítését a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja elnevezéssel" (Borbély, 1979: 5). Az intézménynek 1968-tól tehát az irodalom, a zene és a képzőművészet területén is el kellett látnia művészetpolitikai, gazdasági és szociális feladatait.[21]

4. 1963: a főpróba éve – a cél a színvonal emelése

Az Alap felhívása a Művészetben olvasható:

> „A Képzőművészeti Alap, abból a célból, hogy segítse a magas színvonalú képzőművészeti és iparművészeti alkotások létrejöttét, amelyeket a művész mindennemű konkrét megbízástól és megrendeléstől függetlenül készít, egy évben kétszer (ez évben először július 1-jén, majd december 1-jén) külön erre a célra összeállított zsűri bizottsággal vásárlást eszközöl […] A vásárlásra 1963-ban a Képzőművészeti Alap összesen 1 200 000 forintot fordíthat."[22]

Bizonyosnak látszik, hogy ezt az 1963-as két vásárlást egyfajta főpróbának szánták, melyen tesztelhették azt, hogy a gyakorlatban mennyire válik be egy ilyenfajta támogatási forma.[23] A felhívásban megfogalmazottakhoz képest ugyanis a másfél évvel később életbe lépő vásárlási szisztéma több ponton is eltért: 1965-től évente négy alkalommal volt beadás, a keretösszeget pedig kétmillió forintra bővítették.

5. Egy kiforrott rendszer működése

Az 1965-től 15 éven keresztül folyamatosan megtartott „kétmilliós" vásárlásoknak kialakult egyfajta sajátos működési mechanizmusuk. Az alábbi fejezetben ezt három szakaszra bontva vizsgálom: a beadás, a zsűrizés és az elosztás jellegzetességeit összegzem röviden, a rendelkezésre álló dokumentumok, illetve visszaemlékezések alapján.

---

19 Tevékenysége – az azonos szisztémával működő Irodalmi és Zenei Alaphoz hasonlóan – három fő területre terjedt ki: „*közvetlen támogatás* alkotói előlegek, ösztöndíjak, tanulmányi segélyek formájában; *szolgáltatások* alkotóházi beutalással; a *szociális ellátás* különböző formái" (Borbély, 1979: 4).

20 „A képzőművészet népnevelő szerepének megvalósítása, valamint képzőművészeink anyagi helyzetének végleges megjavítása úgy érhető el, ha megteremtjük a képzőművészek és a vásárlóközönség között az egészséges, eleven kapcsolatot, és elérjük azt, hogy képzőművészeink alkotásaikból éljenek meg" – idézi Borbély Károly a minisztertanácsi előterjesztés szövegét (Borbély, 1979: 4–5).

21 „Az Alap feladata – a párt és a kormány kulturális művészetpolitikai elveinek megfelelően – sokoldalúan támogatni a hivatásos művészek alkotómunkáját, az alkotási feltételek és körülmények folyamatos javítását, az alkotómunkát segítő intézmények fenntartását, elősegítve ezzel szocialista művészetünk továbbfejlődését" (Borbély, 1979: 5).

22 Felhívás. *Művészet,* 1963/6. 25. o.

23 Arról, hogy 1963-ban kik és milyen műveket adtak be a felhívás hatására, megfelelő forrás hiányában egyelőre csak részleges ismereteink vannak. A teljes, 1963-as vásárlási lista még nem került elő, 18 műről tudható csupán, hogy ekkor vették meg. Forrás: „Alap-vásárlások 1963–1968-ig. Átadott festmények jegyzéke". A dokumentum a Műcsarnok Szállítási és Műtárgy-raktározási Osztályának iratai között maradt fenn, leltári vagy iktatási szám nélkül. A listán szereplő művészek: Berényi Ferenc, Csernus Tibor, Elekfy Jenő, Fóth Ernő, Gacs Gábor, Gábor Marianne, Kondor Béla, Kristóf János, László Gyula, Mácsai István, Orosz János, Szabó Ákos, Szilvássy Margit, Szinte Gábor, Tamás Ervin, Udvardy Erzsébet, Ujváry Lajos, Vén Emil. A teljes lista felderítése további kutatást igényel.

5.1. A festői kibontakozás lehetősége: „szabad" beadási rendszer

A „magasabb igényű" táblaképek létrejöttének érdekében a Képzőművészeti Alap megszabadította a festőket a képcsarnoki kényszerektől: szabad beadási rendszert alakított ki. A művészektől itt nem volt elvárás, hogy megfeleljenek a közönség ízlésének; maguk dönthették el, hogy milyen művel szerepeljenek a „millióson" – azaz a festők itt kibontakoztathatták saját stílusukat.

A beadásnak mindig előre megszabott határideje volt, amelyről a festők egy értesítőből tájékozódhattak – ebben a helyszínt is megjelölték, ahova az alkotást szállítani kellett.[24] Ez az értesítő mintegy „belépőként" szolgált, hiszen ilyet csak a Képzőművészeti Alap, illetve a Szövetség tagjai kaptak. Ezzel a „kétmilliós" támogatásból eleve kirekesztették azokat, akik nem voltak tagjai e két szervezet közül legalább az egyiknek.

5.2. Zsűrizés: szigorú szakmai, illetve megengedőbb, szociális szempontok alapján

A beküldött műveket név és cím nélkül, csupán egy sorszámmal ellátva állították ki.

> „A […] festmények közül a Magyar Képzőművészek Szövetsége által megbízott két bizottság titkos szavazással választja ki a megfelelő műveket. A zsűrikben 15–15 művész foglal helyet: az egyik csoport az I. és III. negyedévben, a másik a II. és IV. negyedévben működik"

– olvasható abban a tájékoztatóban, melyet az 1965-ös „kétmilliós" vásárlásokról tartott szakmai bemutatóra adtak ki.[25]

A zsűrizés kapcsán Berkes József, a Képzőművészeti Alap egykori, lektorátusi osztályvezetőjének emlékei fontos forrásként szolgálnak. Berkes minden évben jelen volt a zsűrizésnél mint a Képzőművészeti Alap képviselője – s bár hivatalosan nem volt zsűritag, a választásban egy szavazati joga neki is volt.

Berkes emlékei szerint a beküldött művek sorsa nyílt vitán dőlt el, amely közben többféle szempont is előtérbe került. Egyrészt a festők nyilván saját, szakmai szempontjaikat tekintették elsődlegesnek (azaz például a mester, Domanovszky Endre – mint a realista művészet híve – valószínűleg szakmailag ítélhetett rossznak egy elvont absztrakciót[26]), másrészt előkerültek bizonyos szociális szempontok is. A festők ismerték egymás anyagi helyzetét, s pontosan tudták azt, hogy a „milliósból" jutó támogatás épp kinek jelentené az egyetlen megélhetési lehetőséget.

A festők általi zsűrizésnek végül két következménye lett, amelyre a korabeli kritika is felhívta a figyelmet: egyrészt „a minőségi mérce magas volt. Félbehagyott, könnyelműen összedobott kép nem kerülhetett be", másrészt viszont „a névsor […] kissé hiányosra sikerült, s a kezdetben széles nyitásra tervezett stiláris olló fokozatosan összezárult. A megvásárolt művek listáján, kevés kivétellel, ismert nevek szerepelnek, a problémamentesebb alkotások nagyobb eséllyel vettek részt az akcióban, mint az új irányban tapogatódzók" – írta D. Fehér Zsuzsa a Művészet egyik 1966-os számában, az előző évi „kétmilliós" szakmai bemutatója kapcsán (D. Fehér, 1966: 16).

Annak, hogy a zsűri zömmel inkább a problémamentesebb alkotásokat választotta ki, a szakmai nézőpont és a szociális szempont mellett egy harmadik oka is lehetett: a zsűri tagjai tudták, hogy az általuk kirostált műveknek még egy szűrön kell átmenniük. Létezett ugyanis egy Intézőbizottság, amely jóváhagyta, illetve esetenként visszautasította a vásárlásra szánt műveket, kultúrpolitikai szempontból vizsgálva azokat.[27]

---

24 A „kétmilliós" vásárlásokat a Magyar Nemzeti Galériában, a Műcsarnokban vagy az Ernst Múzeumban rendezték.

25 „Tájékoztató az 1965-ös állami képzőművészeti vásárlások bemutatásáról". Műcsarnoki irattári szám: MKCs- C- II/1570-7-3. oldal: 3.

26 Ez a Művészeti Bizottság jegyzőkönyveiből is kiderül, illetve forrás: György (2005: 167).

27 Forrás: Koplik Judit és Berkes József.

5.3. Az elosztás rendszere: ki mit vihet?

A Képzőművészeti Alap számára a legégetőbb problémát nyilvánvalóan az jelentette, hogy mit kezdjen a zsűri által kiválogatott évi 200–300 festménnyel. Végül egy gazdaságilag és kultúrpolitikailag is minden bizonnyal tökéletes megoldás született arra, hogy a megvásárolt művek ne az Alap Andor utcai raktárában porosodjanak: könyvjóváírással ajándékba adták azokat közgyűjteményeknek, illetve közintézményeknek. A „kétmillióssal" így végső soron nemcsak a festőket, hanem a múzeumokat is jelentős mértékben támogatták.

De mely múzeumok részesülhettek az Alap által vásárolt anyagból, ki és hogyan döntötte el, hogy melyik mű hova kerüljön? A kérdésben ismét Berkes József emlékei, illetve a múzeumok irattárában megőrzött levelezések szolgálhatnak hasznos információkkal.

Mint a Képzőművészet Alap lektorátusi osztályvezetőjének, később a Művészeti Alap osztályvezetőjének, Berkes Józsefnek kiemelt szerepe volt a művek szétosztásában. A megajándékozott múzeumok névsorát a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztályával közösen alakították ki, s elsősorban arra törekedtek, hogy országos gyűjtőkörű múzeumok részesüljenek a megvásárolt festményekből.[28] Így már a kezdetektől támogatták például a Magyar Nemzeti Galériát, a pécsi Janus Pannonius Múzeumot, a szolnoki Damjanich János Múzeumot, a nagykanizsai Thury György Múzeumot, a szentendrei Ferenczy Múzeumot és a gyöngyösi Mátra Múzeumot – később a megajándékozott múzeumok köre folyamatosan bővült.

Az elosztás rendszeréről összességében elmondható, hogy bár a múzeumok már csak egy kétszeres szűrőn átment anyagból válogathattak, azért a legtöbben találtak a kedvükre való festményeket. Nem beszélve a kisebb vidéki múzeumokról, amelyeknek sokszor az egyetlen gyarapodási lehetőségüket jelentette a „milliós" vásárlás.

6. A kánonépítés gyakorlata 1965 és 1968 között[29]

A jelenleg ismert dokumentumok alapján megállapítható, hogy 1965 és 1968 között a rendelkezésre álló nyolcmilliós keretből a Képzőművészeti Alap összesen 181 festőt támogatott. Persze nem mindegy, hogy kit milyen mértékben: a „megvásárolt" festők között találunk olyat, akitől a négy év alatt 16 festményt vettek – és olyat is, akitől csupán egyet.

Az alábbi fejezetben vizsgált négy év listái alapján elmondhatjuk, hogy a „milliós" vásárlásokon kialakult egy bizonyos törzsgárda azokból a festőkből, akiket évről évre folyamatosan támogatott a Képzőművészeti Alap. Jól körvonalazható ezáltal az a „kánon", amelyet tulajdonképp a zsűriben részt vevő művészek írtak – az alapján, hogy ők kiket tekintettek, kit gondoltak az aktuális kortárs kánon részének. Emellett persze azon festők nevei is megtalálhatók a vásárlási listákon, akiket szociális szempont alapján választottak ki. És azoké is, akik bár nem voltak a „hivatalos" kánon részei, de új irányokba való tapogatózásuk még elfogadható volt a zsűri számára.

6.1. A törzsgárda tagjai

1965 és 1968 közötti listákon 61 olyan festőt találunk, akitől mind a négy évben vásároltak. Számukra tehát a „milliós" egyfajta biztos bevételt jelenthetett.

Ilyen tipikus alak volt Jakuba János, aki kihasználta az évi négy beadási lehetőséget – s az Alap minden alkalommal meg is vette a beküldött képet.

---

28 Ezt támasztja alá az az 1967-es levél is, melyet Berkes írt a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum igazgatójának, dr. Dömötör Jánosnak: „Korábbi felterjesztésünkre a Művelődésügyi Minisztérium Képzőművészeti Osztálya engedélyezte, hogy az anyagból Önök is válogassanak." Berkes József osztályvezető levele dr. Dömötör János hódmezővásárhelyi múzeumigazgatónak. Kelt Bp., 1967. július 11-én. A levél a Tornyai János Múzeum irattárában maradt fent – irattári száma: 10857/67.

29 A fejezetben szereplő mindenféle adat (nevek, árak), az 1965 és 1968 közötti vásárlási listákról származnak. További adatok még előkerülhetnek.

Hasonlóan kedvelt volt a zsűri körében Bartl József, Bér Rudolf, Béres Jenő, Boross Géza, Breznay József, Csík István, Duray Tibor, Ék Sándor, Elekfy Jenő, Fejér Csaba, Fenyő A. Endre, Frank Frigyes, Gerzson Pál, Hock Ferenc, Ircsik József, Iván Szilárd, Kántor Andor, Kántor Lajos, Kokas Ignác, Konfár Gyula, Kristóf János, Kurucz D. István, Mácsai István, Medveczky Jenő, Miháltz Pál, Molnár József, Cs. Nagy András, Németh József, Novotny E. Róbert, Orosz János, Óvári László, Pap Gyula, Patay László, Pirk János, Ridovics László, Sarkanytu Simon, Schéner Mihály, Scholz Erik, Somogyi János, Somos Miklós, Sváby Lajos, Szabó Zoltán, Szentgyörgyi Kornél, Szentiványi Lajos, Szurcsik János, Tamás Ervin, Udvardy Erzsébet, Ujváry Lajos, V. Bazsonyi Arany, Vecsési Sándor, Vén Emil, Vidovszky Béla… A névsor azokat tartalmazza, akiktől valószínűleg minden beküldött festményt megvettek – azaz azok névsora, akiket a zsűri a kortárs kánon részének tekintett – s akiket az Intézőbizottság is jóváhagyott.

Hiányérzetünk lehetne a kor nagy mesterei, Bernáth Aurél, Domanovszky Endre, Kmetty János vagy akár Kádár György miatt. Ők is küldtek be időnként a „milliósra", s ekkor természetesen megvásárolták munkáikat. Ám például Domanovszky 1965–1966-ban nem adott be, Bernáth pedig általában csak egy-egy képet. Számukra más források biztosították a megélhetést, s valószínűleg nem akarták tanítványaik elől elvenni a lehetőséget.[30]

6.2. További, gyakorta szereplő nevek a „kétmillióson"

Aczél Ilona, Arató János, Balogh András, Balogh László, Barcsay Jenő, Bartha László, Basilides Barna, Benedek György, Benkő Katalin, Berki Viola, Blaski János, Bod László, Bolgár József, Bőhm Lipót, Csáki-Maronyák József, Czimra Gyula, Deim Pál, Dombrovszky László, Fónyi Géza, Gábor Marianne, Gálffy Lola, Garabuczy Ágnes, Gera Éva, Gulyás Dénes, Herwerth József, Hincz Gyula, Imre István, Kádár János Miklós, Keleti Jenő, Klimó Károly, Lakner László, Lóránt János, Magos Gyula, Mizser Pál, Moldován István, Mustó János, Nagy Tibold, Nemcsics Antal, Orosz Gellért, P. Bak János, Papp Zoltán, Rábai Ferenc, Sebestyén Ferenc, Sikuta Gusztáv, Somogyi Soma László, Sugár Gyula, Szabados János, Szabó Vladimir, Szilvássy Margit, Szűcs János, Vaszkó Erzsébet, Vati József, Záborszky Viola… Mind olyan festők, akiktől csak két-három évben vásároltak, s akkor is csak egy-két darabot.

Mivel a zsűriben lejátszódó vitákat írásban nem rögzítették, nehéz eldönteni, hogy a fenti festőktől miért csak ennyi képet vettek meg. A visszaemlékezésekből pár esetet lehet csak tisztázni.

Koplik Judit szerint „Lakner László képeivel mindig baj volt, de ő iszonyú jó festő volt, nem lehetett figyelmen kívül hagyni" – ezt Berkes József is biztosan megerősíti. Laknertől tehát nyilván nem mindent vettek meg, radikális művészi nézőpontja miatt, de 1966-ban és 1968-ban is elfogadták két-két művét.

Barcsay Jenő esetében viszont szinte biztos, hogy csak ennyi képet adott be, hiszen ő a zsűri oszlopos tagja volt,[31] köztiszteletnek örvendő mester ekkorra.[32]

6.3. Akik csak elvétve szerepelnek

A listákon több olyan művész is szerepel, akitől 1965 és 1968 között csak egy évben vásároltak. Ezek: Altorjai Sándor, Bakallár József, Bakky Sándor, Bálint Endre, Balogh Ervin, Baska József, Bencs Gábor, Bencze László, Berényi Ferenc, Boldizsár István, Csákvári Nagy László, Cseh István, Csernő Judit, Csernus Tibor, Csernusné Szilveszter Katalin, Demény Miklós, Dobi Piroska, Doór Ferenc, Fabók Gyula, Fischer Ernő, Fontos Sándor, Fóth Ernő, Galambos Tamás, Gráber Margit, Gyémánt László, Ilosvai Varga István, Jets György, Karácsonyi Irén, Kemény Zsigmond, Kohán György,[33] Kondor Béla, Litkei József, Luzsicza Lajos, Mattioni Eszter, Mohácsi Ferenc, Móricz Sándor, Nagy B. István, Németh László, Noel

30 Vagy egyszerűen csak nem tartották rangjukhoz méltónak a „milliósot" – de ezt már nem lehet megállapítani.

31 Berkes József mellett Szepes Lászlóné is biztosan emlékszik rá, hogy Barcsay tagja volt a zsűrinek.

32 Ráadásul Barcsay jóval korábbi képeit adta be a „milliósra" – 1966-ban vették meg például az 1926-os Munkáslány című festményét. Lehetséges, hogy ő inkább arra használta a „kétmillióst", hogy jelentősebbnek ítélt műveit múzeumi gyűjteményekbe juttassa.

33 Kohán György 1966-ban halt meg.

Ö. Gábor, Paizs László, Paróczi Ágnes, Pataki Ferenc, Román György, Schey Ferenc, Seday Mária, Simon Balázs, Szamosvári József, Tilles Béla, Tóth Imre, Vidéky Brigitta (Iván Szilárdné),Viski Balás László, Viskiné Dörre Mária, Xantus Gyula, Z. Gács György, Zalaváry Miklós, Zilahy György.[34] E névsorban találjuk a legtöbb olyan festőt, akit ma a „hatvanas évek" magyar képzőművészetének meghatározó alakjainak tekintünk.

Altorjai Sándort például, aki bár egyértelműen az avantgárd felé fordult, 1965-ben még „egy gyönyörű pasztellel jelentkezett a milliósra" – emlékszik vissza Koplik Judit.[35] Avantgárd festményei beadásával az 1960-as években valószínűleg egyáltalán nem is próbálkozott Koplik Judit szerint; később, az 1975-ös „kétmillióson" már ismét vásároltak tőle.[36]

A Párizsból 1962-ben hazatért Bálint Endrétől 1968-ban vásároltak először: az „Ibizától Szentendréig" című festményét ekkor vették meg. Tőle 1968 után egyébként folyamatosan vásároltak, egy-két képét a zsűri szinte minden évben elfogadta.

Meglepő viszont, hogy az 1965-ös listán szerepel Csernus Tibor neve – hiszen ő 1964-től már Párizsban élt. „Ekkoriban még nem tudta senki, hogy mennyi ideig marad Párizsban, a műtermét is fenntartották még egy darabig… Csernus szinte idol volt, a szakma előtt tekintélye volt, az ő művét nem hagyta ki a zsűri" – meséli Koplik Judit. „Táj" című festménye mellett, ugyancsak 1965-ben Csernus feleségétől, Szilveszter Katalintól is vásároltak két képet.

Egy alkalommal szerepel a listán Gyémánt László is – 1966-ban vették meg tőle „Építkezés" című művét. Az ő popos stílusa valószínűleg többször nem ment át a zsűri szűrőjén a négy év alatt (ha egyáltalán adott be).

Szintén csak 1966-ban vásároltak Kondor Bélától, „Női portré" című alkotását. Az ő „távolmaradása" valószínűleg a művészeti életben való különcségével magyarázható (lásd György, 2005: 167–170).

7. Paradigmaváltás a „kétmillióson"

„A hatvanas–hetvenes évekre az a nem meglepő helyzet állt elő, hogy a békés szürrealizmust gyakorló Bálint Endre, Vajda Júlia munkássága megindulhatott a kanonizálódás útján, minthogy semmiféle ideológiai tabut nem sértett" – írja György Péter (György, 2005: 134). Bálint Endre esete jól példázza azt a paradigmaváltást, amely az 1970-es évek végére – a „kétmilliós" rendszerében is – végbement. A szürrealista, absztrakt képek az 1970-es években többé már nem számítottak tiltottnak, az egy évtizeddel korábban még háttérbe szorított festőket pedig fokozatosan próbálták bevonni a hivatalos kánonba.

Azok a művészek azonban, akiket a „kétmillióson" hosszú évekig mellőztek, továbbra sem adták be munkáikat a vásárlásra – vagy puszta megszokásból vagy sértettségből.[37] Ezért a legutolsó években a Művészeti Alap munkatársai felkeresték a művészeket műtermeikben, s próbálták őket meggyőzni, hogy küldjenek be festményt a „milliósra".[38] Így látogattak el például Gyarmathy Tihamérhoz vagy Martyn Ferenchez is.

Az 1979-es és az 1980-as vásárlási listákon Gyarmathy és Martyn mellett szerepel Anna Margit, Bak Imre, Nádler István és Váli Dezső neve is, a fiatalabb generációból pedig megjelent például Tölg-Molnár Zoltán és ef Zámbó István is.

Az 1970-es évek végére még egy alapvető változás történt a „milliós" működésében: a múzeumok egyre gyakrabban jelentkeztek saját igényeikkel. A múzeumi gyűjteményépítők megelégelték azt, hogy egy előre átszűrt anyagból válogathattak csak. Ehelyett elkezdtek ajánlatokat tenni arra, hogy melyik művész adott munkáját vásárolja meg az Alap a rendelkezésére álló keretből – ez az eredeti szisztémától már jelentős eltérést jelentett.

Mindez oda vezetett, hogy 1981-től az állami mecenatúra-vásárlások irányítása a Művészeti Alap kezéből átkerült a Művelődésügyi Minisztériumhoz, amely a szervezést a lektorátusra bízta. A bevezetőben már említett „lektorátusi vásárlás" rendszerét úgy alakították ki, hogy abban a hangsúly elsődlegesen már nem a művészeken, hanem sokkal inkább a múzeumokon volt.

Ezzel 1981-re gyakorlatilag véget ért a 15 éven át a Magyar Népköztársaság Művészeti Alapja által irányított és kézben tartott „kétmilliós" vásárlás.

---

34 Zilahy György 1966-ban halt meg.

35 Ez volt az „Ágy" című festménye, amelyet 5000 forintért vett meg a Képzőművészeti Alap.

36 Ez a Magyar Nemzeti Galéria Jelenkori Gyűjteményének leltárkönyvéből derül ki. Leltári száma: MM.77.6. Altorjai Sándor: A... montázs (az Alapnál az 594/IV/75. leltári számon szerepelt, azaz az 1975. évi negyedik beadáson szerepelt a mű).

37 Információ Koplik Judittól és Berkes Józseftől, illetve erre tesz utalást az 1979-es Művészet-cikk is (Kerékgyártó, 1979: 14).

38 Ez már Vészits Ferenc igazgatósága alatt történt; ő 1977. január 1-jével kezdte meg működését a Művészeti Alapnál. Forrás: Berkes József.

8. A „kétmilliós" képek utóélete…

8.1. Állandó kiállításokon, közintézmények dekorációjaként és múzeumi raktárakban

Székesfehérvárra a „milliós" vásárlásból összesen 14 festmény került – közülük jelenleg egy kép szerepel a Szent István Király Múzeum állandó képzőművészeti kiállításán: Ujházi Pétertől a „Párviadal" című festmény. Ujházi egy másik képe, „Az utolsó pogánylázadás 1061-ben" múzeumi dekorációként funkcionál – a többi festmény pedig raktárban van. Ám a Székesfehérvárra került anyagot folyamatosan mozgatják, kiállításokra kölcsönzik őket. Ez elsősorban annak köszönhető, hogy az ide került műveket a művészettörténészek, Kovalovszky Márta és Kovács Péter kellő gonddal és ízléssel válogatták ki. Mint Kovalovszky Márta mesélte, ők csak olyan képre nyújtották be az igényüket, amelyre valóban szükségük volt, amelyet valóban jónak tartottak.

Ezzel szemben Szolnokra, a Damjanich János Múzeumba több mint 210 festmény érkezett a „milliósokról" – ezek közül hivatalosan mindegyik raktárban van. Néhányuk azonban dekorációként fellelhető a múzeumban, a városházán, illetve a megyeházán is. Szolnokon nemcsak a közgyűjtemény részesült a támogatásból, hanem az egykori pártiskola is. Itt az 1979-es vásárlásból jó pár kép ki volt állítva – ám a rendszerváltást követően ezek is mind a raktárban kötöttek ki.[39]

A Magyar Nemzeti Galériába közel 400 festmény került, csak az 1971 utáni vásárlásokról.[40] Ebből a hatalmas anyagból 12 darab szerepel az állandó kiállításon,[41] amely a 20. század második felének művészetét mutatja be. Azt ugyanakkor nem szabad elfelejtünk, hogy a Galéria előnyt élvezett a válogatásban – azaz ide a legkiválóbb munkák kerülhettek.

A Báthori István Múzeumba 55 festmény került – mindegyik a korszak kifejezetten támogatott művészétől. Jelenleg – két Mácsai-képet leszámítva, amely dekorációként szolgál – mindegyik festmény raktárban van. Ám a nyírbátori múzeum képzőművészeti gyűjteményét a mai napig ez az anyag határozza meg.[42]

A miskolci Herman Ottó Múzeum 47 festményt kapott ajándékba a Művészeti Alaptól – ezek is mind raktárban vannak vagy dekorációk a múzeum kávézójában, a Miskolci Egyetemen, a Gábor Áron Művészeti szakközépiskolában vagy a Semmelweis Kórházban.

A sárospataki Rákóczi Ferenc Múzeum tulajdonába 59 kép jutott könyvjóváírással – három kivétellel (amelyek dekorációk a múzeumi könyvtárban, illetve vendégszobákban) mindegyik a raktárban várakozik.

A Déri Múzeum több mint 70 képet hozott el a „milliós" vásárlásokról – mind raktárban van.

Az Intercisa Múzeumba összesen hét festmény került, mindegyik az 1977-es vásárlás anyagából. A képeket nem közvetlenül a Művészeti Alaptól, hanem a Dunaújvárosi Városi Tanács VB Művelődésügyi Osztályától kapták ajándékba. Csakhogy az Intercisa Múzeum még akkor sem foglalkozott képzőművészeti gyűjtéssel: dr. Lendvai Márta igazgatónő hiába próbálta megmagyarázni a tanácsnak, hogy nem tudnak mit kezdeni a képekkel – raktározni kellett őket. Az 1980-as években aztán az igazgatónő átadta a festményeket a dunaújvárosi Uitz Terem tulajdonába – ma ennek egyik raktárában található a hét festmény.

A Jósa András Múzeumban 25 képről állapítható meg biztosan, hogy a „milliósról" származik – ezek közül öt lappang, a maradék raktári vagy megyeházi dekorációként lelhető fel.

A békéscsabai múzeumnak 28 festmény jutott – ezek közül például a három Kiss György-képet, mikor ott jártam, épp kiállításra vitték (egyébként itt is raktáron van minden…).

A Magyar Nemzeti Galériához hasonlóan kivételezett helyzetben volt a pécsi Janus Pannonius Múzeum is – elsősorban Romváry Ferenc válogatásának köszönhetően közel 100 festményt ajándékozott az Alap a múzeumnak. Ezek közül több is szerepel az állandó kiállításokon: például Deim Pál, Fajó János vagy Paizs László képei.

---

39 A Művészeti Alaptól kapott képekből a pártiskolában kiállítás is nyílt, s erről katalógus is készült. *Kortárs képző- és iparművészeti kiállítás.* MSZMP Szolnok Megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága, Szolnok Megyei Múzeumok Igazgatósága. 1980. Katalógust szerkesztette: Selmeczi László.

40 Az adatok a Jelenkori Gyűjtemény leltárkönyveiből származnak; a legelső leltárkönyv 1974-ben indult az osztályon, s csak az 1971 utáni vásárlásokból jött anyagot leltározták a Jelenkori Gyűjteménybe. A '65 és '70 közöttiek a Festészeti Osztályra kerültek – az innen származó adatok feldolgozása folyamatban van.

41 Ezek: Dienes Gábor: Emberek és állatok (MM.77.98), Nádler István: Plasztikus piros (MM.77.107), Fajó János: Öröm (MM.79.49), Deim Pál: Jel III. (MM. 79.60), Kocsis Imre: Külváros (MM.79.176), Záborszky Gyula: Gondolkodó/Harangozó Gyula emlékére (MM.80.239), Nagy Gábor: Kalapos történet (MM.80.241), Lakner László: Menekülő (MM. 81.330), Kéri Ádám: Háború (MM.81.331), Kokas Ignác: Bejárat a Szent György pusztára (MM.81.337), Bartha László: Város I. (MM.82.256), Ujházi Péter: Cirkusz (MM.83.5).

42 A „kétmilliós" megszűnte óta a nyírbátori múzeumot leginkább csak művészek támogatták ajándékba adott képzőművészeti alkotásokkal.

A bajai Türr István Múzeumba 37 festmény került – itt is raktárba vagy a városházára dekorációnak. De például az idén rendezett Berki Viola életmű-kiállításhoz használtak az anyagból egy képet.

Kaposváron Horváth János Milán kezdte el a kortárs képzőművészeti gyűjtemény gyarapítását – a múzeum részéről ő használta ki először a „milliós" támogatás nyújtotta lehetőséget. Így 1974 és 1980 között 31 festményt választott ki, elsősorban a helyi érdekeltségű[43] (például Szabados János) vagy a gyűjtési szempontba illő festők művei közül.

Dr. Dömötör János igazgatósága idején több mint 80 festmény jutott a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum tulajdonába, az Alap ajándékaként. Az anyagból adtak át a Ráckevei Városi Képtárnak, illetve hét festmény jelenleg is látható az Emlékpont Múzeum vásárhelyi művészek kiállításán.

A szegedi Móra Ferenc Múzeum „milliós" gyűjteménye közel 60 festményből áll. Mind raktáron…[44]

A Ferenczy Múzeumnak sikerült összeválogatnia a Szentendréhez kötődő festők munkáit – a Művészeti Alaptól kapták ajándékba például azt az 1934-es Barcsay-képet, amely a festő állandó kiállításán szerepel, illetve két Bálint Endre-festményt is, amely a Vajda kiállításon látható.

A „kétmilliós" képek közül néhány darab maradt még a Műcsarnok egyik raktárában is, például Fóth Ernő, Kokas Ignác, Sváby Lajos, Somos Miklós, Bartha László, Hincz Gyula, Óvári László, Dienes Gábor, Vén Emil, Szurcsik János, Dombrovszky László, Eigel István egy-egy képe. Többségük a rendszerváltás után került vissza a Műcsarnokba, például a politikai főiskoláról vagy Pozsonyból, a Magyar Intézetből.

8.2. „…raktárban, »nemzeti vagyon« feliratú leplombált ládákban őrizve"[45]

„Aki vette a fáradságot, s az utóbbi másfél évtizedben több-kevesebb rendszerességgel figyelemmel kísérte […] a kétmilliós állami vásárlások […] bemutatóit, érdekes, tanulságos képet kaphatott a kortárs magyar festészetről. Vajon mi lenne az impresszionk, ha együtt láthatnánk ezt az évek alatt összegyűlt hatalmas anyagot…?" – szegezi a kérdést a Művészet olvasóinak Kerékgyártó István 1979-ben, majd így folytatja:

> „Valószínű, hogy az anyag egy része változatlanul hitelesnek, értékesnek bizonyulna, viszonylag sok lenne a közepes vagy az erejét vesztett, gyenge avagy éppenséggel őszintétlen mű. Lehetne örülni, hogy egy sor értékes mű köztulajdonba került, lehetne sajnálkozni, hogy mennyi kitűnő mű maradt ki, s mennyi közepes, belső erőnek, eredeti látásmódnak híjával levő festmény került be" (Kerékgyártó, 1979: 13).

Harminc év távlatából, eddigi kutatásaim alapján, részben egyetértek Kerékgyártóval. Míg a részletesebben vizsgált, 1965 és 1968 közötti szakaszban megvásárolt művek közül nagyon kevés a ma is hitelesnek ítélt festmény, az 1970-es években végbement művészetpolitikai paradigmaváltásnak köszönhetően jelentősen bővült ez a kör. Ugyanakkor nem felejtkezhetünk el arról a hatalmas anyagról sem, amelyet a „millióson" kitermelt középszerű képek alkotnak, múzeumi raktárakban megbújva. Mindenesetre a „kétmilliós" vásárlásokat nem lehet egy általánosítással elintézni, hiszen a korszak művészeti életének minden árnyaltsága szerepet játszott alakulásában. Ezért a történet hiteles rekonstruálása további kutatást igényel.

43 Bernáth Aurél vagy Martyn Ferenc képeiből is szeretett volna elhozni, de ezeket Pécs vagy a Galéria addigra már lefoglalta (forrás: Horváth János Milán).

44 Három festmény kivételével: egyik a rendőrkapitányságon, másik kettő pedig a múzeum épületében dekoráció.

45 Kerékgyártó István: Festészet, műkereskedelem, mecenatúra. *Művészet,* 1979/11. 14. o.

Felhasznált irodalom

Aradi Nóra (1965): Húsz év képzőművészetéről. *Kritika,* 4. sz.

Assmann, Jan (2000): *A kulturális emlékezet*. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Baráth Magdolna (2004): Magyarország és a Szovjetunió In: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek" Magyarországon. Tanulmányok*. Budapest: 1956-os Intézet, 31–62.

Borbély Károly (1979): A művészet anyagi alapjairól. *Művészet*, 11. sz.

D. Fehér Zsuzsa (1966): A kétmilliós vásárlás szakmai bemutatójáról. *Művészet,* 8. sz.

Ébli Gábor (2006): *Magyar műgyűjtemények 1945–2005*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.

Egri Mária (1987): *Sváby Lajos*. Budapest: Révai Kiadó.

György Péter (2005): *Kádár köpönyege*. Budapest: Magvető Kiadó.

Horváth György (2001): Kortárs művészet a magyar múzeumokban 1945–1980 In: Pataki Gábor & Sümegi György (szerk.): *Kortárs művészet múzeumi gyűjteményekben 1988–1999*. Budapest: Képző- és Iparművészeti Lektorátus, 12–18.

Horváth Sándor, szerk. (2008): *Mindennapok Rákosi és Kádár korában. Új utak a szocialista korszak kutatásában*. Budapest: Nyitott Könyvműhely.

Kalmár Melinda (2004): Az optimalizálás kísérlete. Reformmodell a kultúrában 1965–1973 In: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek" Magyarországon. Tanulmányok*. Budapest: 1956-os Intézet, 161–197.

Kende Péter (2003): Mi történt a magyar társadalommal 1956 után? In: Rainer M. János & Standeisky Éva (szerk.): *Évkönyv XI. 2003. Magyarország a jelenkorban*. Budapest: 1956-os Intézet, 9–17.

Kerékgyártó István (1979): Festészet, műkereskedelem, mecenatúra. *Művészet,* 11. sz.

Keszthelyi Ferencné (2001): Az ún. lektorátusi vásárlásokról In: Pataki Gábor & Sümegi György (szerk.): *Kortárs művészet múzeumi gyűjteményekben 1988–1999*. Budapest: Képző- és Iparművészeti Lektorátus, 19–21.

Klaniczay Júlia & Sasvári Edit, szerk. (2003): *Törvénytelen avantgárd. Galántai György balatonboglári kápolnaműterme 1970–1973*. Budapest: Artpool & Balassi.

Kovács Péter & Kovalovszky Márta & Ladányi József & Lakat Erika & Sasvári Edit, szerk. (1994): *Fehérvári kiállítások 1963–1993*. Székesfehérvár.

Kovalovszky Márta & Kovács Péter (2000): *„Örülök, hogy itt lóghat". Művészeti gyűjtemények Székesfehérvárott*. Székesfehérvár.

Nagy Ildikó, szerk. (1991): *Hatvanas évek. Új törekvések a magyar képzőművészetben. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában, 1991. március 14.–június 30*. Budapest: Képzőművészeti Kiadó – Magyar Nemzeti Galéria, Ludwig Múzeum.

Németh Lajos (1972): *Modern magyar művészet*. Budapest: Corvin Kiadó.

Ormos Tibor (1964): A Képző- és Iparművészeti Lektorátusról. *Művészet,* 5. sz.

Rainer M. János (2004): A „hatvanas évek" Magyarországon. (Politika)történeti megközelítések In: Rainer M. János (szerk.): *„Hatvanas évek" Magyarországon. Tanulmányok*. Budapest: 1956-os Intézet, 11–30.

Révész Sándor (1997): *Aczél és korunk*. Budapest: Sík Kiadó.

Rózsa Gyula (1977): *Négy portré. A Munkácsy-díj nemzedéke*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata.

Sasvári Edit (2000): Miért éppen Pór? A kádári „üzenési" mechanizmus természetéhez In: Kőrösi Zsuzsanna & Rainer M. János & Standeisky Éva (szerk.): *Évkönyv VIII. 2000. Magyarország a jelenkorban*. Budapest: 1956-os Intézet, 124–159.

Valuch Tibor (2002): *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Budapest: Osiris Kiadó.

Valuch Tibor (2003): A bőséges ínségtől az ínséges bőségig. A fogyasztás változásai Magyarországon az 1956 utáni évtizedekben In: Rainer M. János & Standeisky Éva (szerk.): *Évkönyv XI. 2003. Magyarország a jelenkorban*. Budapest: 1956-os Intézet, 51–78.

Varga Imre (szerk.) (1979): *Párbeszédek a művészetpolitikáról. A munkásábrázolás, az ízlés, a szocialista életmód, az alkotói szabadság, a művészeti érthetőség, a művészi érték, a szórakozás kérdéseiről*. Budapest: SZOT Kulturális, Agitációs és Propaganda Osztálya.

Wehner Tibor (szerk.) (2002): *Adatok és adalékok a hatvanas évek művészetéhez. A Művészeti Bizottság jegyzőkönyvei 1962–1966. I. és II. kötet*. Budapest: Képző- és Iparművészeti Lektorátus.